

Ніколи не забувай про Ітаку.
Твоє призначення – туди повернутись.
Але не квапся з мандрівкою анітрохи.

*Константинос Кавафіс
(Переклад Григорія Кочура)*

ДО СВОЄЇ ІТАКИ...

Дивними бувають випадковості. Одиссей до своєї Ітаки повернувся через довгих двадцять років. «Живій античності», де мова й про Одиссея, випала така ж часова відстань до перевидання – наче з собою ж зустрілася книжка, собі ж подала руку через двадцятирічну часову просторінь.

У кожного – своє минуле, своя Ітака. Острівець житейського моря. І що далі він од нас (чи ми від нього?), то сильнішає його притягальна сила – нас тягне туди, до безтежких обривів минулого; тягне таке ж, як і блукача-ітакійця, болісне почуття – ностальгія, або, як його пробували колись передати на архаїчний лад, – «домоболіє».

«Жива античність» для мене – одна зі «світлових точок» на острівці минулого. Таки минулого, а не, як у граматиці, давньоминулого часу. Бо перед тим був університет з його викладачами – «антиками». Були переклади: Менаандр, Арістофан, Овідій, антична й середньовічна латиномовна лірика й проза; головше ж – був уже весь україномовний Горацій, що побачив світ у київському «Дніпрі» 1982 року.

Горацій, власне, й спонукав мене реалізувати давню мрію – спробувати свої сили у писанні прози. Точніше сказати, спонукали його сатири, тонка поезія і прекрасна проза, – настільки гнучким, інтонаційно різнобарвним став під Горацієвим стилосом «король» античних віршових розмірів – гекзаметр. А коли ще точніше, то почалось усе із влєтєної в одну сатиру (шосту другої книги) знаменитої байки про сільську й міську миші. Сатира-мрія («Стільки й мрії було...») постійно бере мене за душу: своє міське життя я сприймав, та й сприймаю, на ностальгійному тлі милого мені села, де народився і виріс.

Так склалося, що саме тоді, коли я виношував думку просто розповісти читачеві («статейного» стилю ніколи не полюбляв) про набуті знання, враження та настрої, що їх навіває античний світ, відбулася моя перша зустріч із поетом Володимиром Забаштанським. А все перше – не забувається.

Стояв спекотний травень 1979 року. Володимир Омелянович лікувався у Трускавці. Туди й подався я одного дня зі Львова, щоб зазнайомитися з ним та поділитися своїми задумами. Серед іншого я оповів йому і ту кумедну історію, що трапилася із сільською мишею, яка завітала в гості до міської... Відтоді Володимир Омелянович узяв «під контроль» мою працю над «Живою античністю», прискоривши водночас

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

*Афродіта Браскі.
Римська копія I ст. до н. е.
зі скульптури Афродіти Кнідської
авторства Праксітеля
(350–340 рр. до н. е.). Мармур.
Глінтотека, Мюнхен, Німеччина*

*Театральна маска.
300–250 пр. до н. е. Мармур.
Національний археологічний
музей, Афіни, Греція*

*Театральна маска першого раба
в новій античній комедії.
II ст. до н. е. Мармур.
З воріт Дінілон в Афінах.
Національний археологічний музей,
Афіни, Греція*

вихід у світ давно вже готового до публікації українського перекладу творів Горація.

Але повернусь до «світаових точок» на моїй Ітаці. Саме тоді, коли, заохочений Горацієм і Забаштанським, я взявся до писання, – а було це десь через рік після нашої зустрічі, – на львівській околиці, знаній під назвою «Збоїща» (неофіційно – «Індія», від циганів, що тут селяться), якраз зі світлом справи були кепські. Тут прокладали нову електролінію, і впродовж усієї осені та зими все довкіль тонуло у цілковитій темряві. Вона видавалась особливо глибокою, бо зима тоді, не спромігшись ні на єдиний приморозок, розгрузла болотом по коліна. Щоб добрести до трамваю, доводилось те болото місити мало що не годину.

Писав я про поетів – античних співців. Через їхнє життя, їхні твори й хотів показати античність, так би мовити, «зсередиши». Зайве пояснювати, що в ті часи годі було скористатись порадою Гете: «Хто співця пізнати бажає – в край співця нехай рушає». «Рушав» я в іншому напрямку – до трамваю, а звідати – до Львівського медичного, тоді ще інституту, де вчив студентів, як їм треба послуговуватися медичною латиною. Дорогою, пам'ятаю, і сам не раз замислювався над Гіппократом: «Життя коротке, шлях мистецтва – довгий».

З медичного, вже смерком, – до світла, у прямому й переносному значенні; до бібліотек: університетської на Драгоманова, наукової – на Стефаника. Зберігаю й досі, – якимось чином не здіймається викидати той матеріалізований час, – сотні пов'язаних стосиками зжовклих за довгі роки карток: бібліографія, виписки з усіляких монографій, статей, енциклопедій – німецькою, французькою, польською, рідше англійською мовами. На картках – бібліотечні шифри, мов сигнальні вогниці: щоб заглянути у «морську глибину» книги, спочатку треба відшукати в тому безмежжі саму книгу.

Чимало матеріалу щодо життя й побуту людей давньої доби, характеру самої місцевості я знаходив у творах тих же давньогрецьких та римських поетів, зокрема, у Горація: немає, кажуть, такої життєвої ситуації, що її не торкнувся б у своїх творах той справді великий життєлюб. І все ж цього було недостатньо. До Греції та Риму доводилося приглядатись очима тих, хто таки рушав туди, відкриваючи для себе античність, у мицуді століття, – то були історики, філологи, етнографи, письменники, взагалі цікаві люди. Повернувшись, вони фіксували свої думки, спостереження, рефлексії на сторінках різноманітних ілюстрованих збірників чи просто спогадів, популярних оповідей, як, скажімо, наш філолог М. Посацький («Греція, усміх життя»). Так і визбирував я крихтами потрібний матеріал, гортаючи нерідко ще й не розрізані, хоч і припалі пилом сторінки, – для «Живої античності».

А втім, може й пилом припасти, і струхлявіти – папір; зафіксований на ньому живий погляд – ніколи. Чиясь фраза на котрійсь із таких сторінок подарувала мені не лише простір, а й живе його відчуття – у барвах і звуках: «Коли на малоазійському побережжі у ранковій тиші пропіє півень, то його голос, кажуть, можна почути аж на Лесбосі». Відтоді й сумніваюсь у правдивості загальновідомого: «Краще раз побачити, аніж сто разів почути». До речі, професор-грецист В. Ярхо (1968 року був моїм опонентом на захисті кандидатської дисертації з проблем творчості лесбійських ліриків Алкея і Сапфо), відгукнувшись

листом на подаровану йому «Живу античність», окрім корисних зауваг, порадував мене ще й такою фразою: «...пейзаж Лесбосу змальовано так, мовби Ви тільки-но звідтіля повернулися».

Черпав я, – щоправда, не дуже щедро, – відомості й з живих уст: у Львівському медичному, серед інших, навчалися і студенти з Греції. Запитував їх, пам'ятаю, чи можна з Акрополя, де амфітеатр, хай краєчком ока, вглядіти море, що в Пірейській гавані, – не змогли мені нічого певного сказати. Тоді-то й сам, услід за античними, я подивувався тому парадоксові: те, що, сказати б, на відстані руки, нас мало цікавить; прагнемо пізнати – недосяжне. «Добре там, де нас немає». Мабуть, не тільки добре, а й цікаво.

Та не тільки за бібліотечним столом я знайомився з античністю. Були ми, студенти, – на самому її порозі. Десь на третьому курсі наша група під опікою професора Лур'є, світової слави грециста (до речі, завдяки йому я переклав новознайдenu тоді Менандрову комедію «Відлюдник»), рушила до Криму, щоб там, на місцях грецьких колоній, пройти практику з відчитання грецьких написів. Доторк до розпечених на сонці античних каменів, знаменитих амфор; розкопи стародавніх

*Менандр з масками нової комедії.
I ст. до н. е. – поч. I ст. н. е. Мармур.
Музей мистецтв Принстонського
університету, США*

*У масках зображені три герої нової
комедії – юнак, ажедіва, старий*

*Аполлон Шуазеля-Гуф'є.
Римська мармурова копія I ст. н. е.
з грецького бронзового оригіналу
бл. 460–450 рр. до н. е. Мармур.
Британський музей, Лондон,
Велика Британія*

кам'яних осель, безгомінний, хоч ми й гукали у його глибину, античний колодязь; головню ж – вічно живий подих моря, безкраї сонячні обрії. Ми дивились на далеку й таку близьку античність проти сонця – з-під руки.

Світ нині відкрився. Можна б, як то кажуть у Галичині, зблизька, по-справжньому, «звидіти» і Грецію, і Рим. Не скористався я з нагоди. Видно, вже й не скористаюсь. Та чи потрібно?.. У світ, який я вибудував для себе завдяки щедрості багатьох людей, в той уявний світ утрутився б інший – реальний. Чи погодилися б між собою ті два світи?.. Справді, якась правда є в тому, що до відлуння дослухаємося пильніше, з більшою насолодою його ловимо, аніж сам звук. Можливо, тому, що відлуння, мовби квінтесенцію звуку, сприймаємо вже не тільки слухом, а й душею.

«Тінь зелених голосів» – читаємо в одній із ліричних мініатюр Гарсії Лорки. Протियाгою до тієї листвяної тіні – вічна, але безголоса тінь кам'яної вежі. Відлуння – тінь голосу, живого голосу. Античність жива своїми голосами – «зеленими голосами». Справжній її символ – мовлене слово, голос. Те, чого не зобразити, не намалювати. От і стали символом Стародавньої Греції – руїни Акрополя; руїни Колізею – символом Риму. Їхня вічна, але безголоса тінь впала й на слово: «мертві» мови, «мертва» цивілізація... Антична поезія, наприклад, пісенна лірика Саффо, збереглась переважно у фрагментах, дослівно «уламках». Та чи назвемо ті фрагменти – «руїнами»?..

Згадую свої студентські (страшно й мовити!) п'ятдесяті роки. Мій товариш, самотужки вивчаючи англійську (студенти класичної філології були «приписані» чомусь лише до німецької), усіяко й мене заохочував – наче якимось шостим чуттям довів далекі подуви, що їх аж надто виразно чуємо нині. У галасливих загальних аудиторіях нас, «класиків», чутно було найменше. І не тільки через нечисленну нашу громадку (всього десять у групі), а й через те, що були ми, власне, «класики», майбутні спеціалісти з «мертвих» мов: тінь обраної професії падала й на нас. І трохи заздрісно було слухати, як перемовляються між собою, хизуючись вимовою, надто особливим у кожній мові «г», – «англійці», «німці», «французи». Ми – мовчали. Що ж бо за приємність промовляти мертвим словом?.. А могли ж, як то колись ваганти, як наш латиніст, що став легендою Львівського університету, Юрій Мушак, – могли й собі проакцентувати дзвінке й співуче, як в іспанців, латинське «г»: Lauriger Horatius, quam dixisti verum... – Славен будь, Горацію, за слова пророчі.

У назвах книжок дуже часто виступає іменник у поєднанні з прикметником, який має протилежне, аніж очікуємо, значення – так званий оксиморон. Подив од неочікуваного змушує заглибитись у суть речей, відмовитись від загальноприйнятої думки. Найчастіше – в Евріпіда, одного з найглибокодумніших мислителів давнини, наприклад: «життєва смерть», «смертне життя», бо замислювався: «Хтозна, чи те, що називаємо життям, насправді не є смертю, а що мавмо за смерть – життям». Так і в багатьох сучасних назвах, скажімо – у того ж В. Забаштанського: «Гранітні краплі».

Такі поєднання відразу ж подумки перетворюємо у запитання: «Життя – жива?». Справді, того, що було, –

людей, будівель, пам'ятників, як і самого часу, – немає. Є те, чого той час не знищив, що не знищене, бо – незнищене. Зуб часу не йме, власне, того, чого не бачимо оком, що доступне лише для зору душі. Те, що триває у словом вираженій думці. Вона й передається, наче вогненна естафета, від покоління й до покоління. «Задля майбутніх поколінь працюю, їхню роботу виконую», – мовив Сенека у своїх «Листах». І тут же: «Усе, гарно кимсь мовлене, – також мое». Бо воно – приємне; воно й писане для того, щоб його приймали. А чи прийматимемо щось «мертве»?..

Хто дивитиметься на речі саме так, той у слові «музика» чи навіть «музика» вловить відлуння першого рядка «Іліади» чи «Одіссеї»; у «многоцвітній» весні, «дівчині у вінку» побачить Афродіту-Венеру й Прімаверу, що на полотні Ботічеллі; прислухаючись і приглядаючись до «кам'яної симфонії» Львова, знайде тут Евклідів «золотий розтин» (на тій засаді – речесансі кам'яниці), далі – Горацієву «золоту середину»; нашого Сквороду, який теж оспівав ту засаду, був для нас новітнім Діогеном; Шевченка, що «списував Сквороду», улюбленого Шевченком вигнанця Овідія, чия туга звучить у Кобзаревих «Думах»... Повернувшись знову до музики, – бо «правдиві тільки в світі – музика й вино», – згадаємо лесбосця Алкея, початок однієї з його «Повстанських пісень»: «Пиймо!..» – і його вислів: «Правда – у вині».

Одне слово, на що б не впав погляд, маємо одразу ж залучити до нього інший, що йде углибину, – погляд душі. Тоді й мандруватимемо належними духовній культурі ані часом, ні простором не помежованими теренами. Тоді й не звучатиме оксимороном, не видасться дивним те сполучення – «Жива античність».

У київському видавництві «Молодь» мене з моєю «Живою античністю» зустріли вельми прихильно. Та це все одразу пішло гладко. Хоч як прикро було це для мене, але я «спіткнувся» на моєму ж улюбленому Горацієві: надто імпресіоністський вийшов у мене його портрет – а там хотіли розповіді: «З написаного не видно, чому це великий поет», – розчарувались, ознайомившись із розділом про співця «золотої середини». І ще: «Навіть найкрасивіші описи не можуть зановнити пустоти змісту». Довелося міняти тональність і подбати про «зміст» (імпресіоністський варіант опублікував львівський «Дзвін», тоді ще «Жовтень», під назвою «Наче те листя дерев»). Пам'ятаю дотик до тільки-но виданої «Живої античності»; мовби нині беру її до рук – свою першу прозову книжку...

«Сподіваємося, що читачі зустрінуть видання прихильно», – з датованого кінцем грудня вісімдесят третього року листа моєї тодішньої редакторки Вікторії Тімукіної; фраза, яку й сьогодні можна повторити, бо йдеться у тій книжці, скільки б не спливало часу, – про вічне...

Давньоминулий, минулий, теперішній час... Була в мене античність і в давньоминулому: «Христос Воскрес» – також грецькою у греко-католицькій, з XVIII сторіччя, дерев'яній церковці в моєму селі; у ритмах та образах різдвяних коляд; в обрядах, прислів'ях та приказках, у любові селян до філософування, до пісні; в іменах та прізвиськах, у мові нашого села: музика, публіка, процесія, фоса, фігура, okazія, офіра, фама, натура, комора, скриня, комин, каптур, люстро, раптус, нервус.

*Венера. I ст. н. е.
Мармур. Галерея Уффіці,
Флоренція, Італія*

*Агіас з Фарсали.
Бл. 337 р. до н. е. Мармур.
Археологічний музей, Дельфи,
Греція*

Була – в минулому. Саме такою, як вона подана у цій книжці. Нині б я такої не написав (тому при перевидашні майже не втручався в текст). Бо я, словами Горация, – «не той, що був колись». Не та й античність у мені.

Радше так: тоді я був в античності, у ній самій. Хотів побути разом із тими, чиї твори перекладав, ще мав перекласти; прагнув відчутти – з незрячим Гомером, який хоч із такою прецизійністю змальовує кожну річ, а все ж весь перемінений у слух – дослухається; з Евріпідом, що у вічній своїй задумі; з Алкеем і Сапфо, чиє життя, ще за їхнього життя, стало піснею; із сумовито всміхненим Горациєм; із сором'язливим Вергілієм; з вигнанцем Овідієм, чию могилу так ревно ще донедавна шукали в Україні.

Нині ж – античність у мені: у книжках «Наодинці зі словом», «Під чужою тінню», «Сивий вітер», «Лініями долі» (уже й вони – в минулому!), у моєму світовідчутті, у настроях.

Беру й у завтра її з собою – просто живу античність.

Андрій СОДОМОРА

P.S.

У тому, вже нинішньому, «завтра» озвалась поезія («Наодинці зі Львовом», Львів, 2005; «Пригорща хвилини», Львів, 2007). З оригінальним словом переплелось перекладне, з латини («Пісня про зубра» М. Гусовського, Рівне, 2007; «Anno Domini. Латинські написи Львова», Львів, 2008; «Римська слегія», Львів, 2009; «Дистихи Катона», Київ, 2009)... Чекають виходу у світ медитації, зібрані під заголовком «Як на долоні, або Перехресні думки»; триває праця над львівською прозою; барельєфами, що на кам'яниці «Пір року», нагадують про себе Вергілієві «Буколіки» й «Георгіки» (уривки перекладено в «Anno Domini»).... А ще, доторком до серця, – тека з родинними світлинами, листами, документами... «Взявся за чепіги – не випускай із рук», – чую батьків голос. На чепігах – дві долоні; за плугом – одна, літературна, борозна. Античне слово, «зерно правди молодой», проростає на українському, національному, ґрунті...

Ще одне P.S.

Тим разом обширніше. Бо й часу чимало сплигло від попереднього видання «Живої античності» (сьомий рік збігає), та й відкладати якісь міркування до чергового видання (колись воно, може, й буде) – ризиковано...

Час – це те, що в ньому. А були в ньому, якщо мова про переклади, і Греція (окремими виданнями вийшли: лірика Архілоха, Теогніда, Алкея, Сапфо); і Рим («Георгіки», «Буколіки» і «Малі поеми» Вергілія; антологія пізньої латинської поезії «Відлушня золотого віку»; «Сто загадок Симфосія»); було й латиномовне Середньовіччя: «Салерський кодекс здоров'я» Арнольда з Віланови. А якщо мова про оригінальне писання, то були тут: «Сльози речей» – збірник львівської прози; «Вибране» (поезія і проза), де також «Думки», що вийдуть, можливо, й окремим виданням; зібрані в одну книжечку міркування щодо мови («Від слова до слова», від Сергія до Соломії), був «Шевченків садок і Франкове поле».